

DRUŠTVENA VREDNOVANJA KULTURNOG STVARALAŠTVA

Vrednovanje kulturnog stvaralaštva, ili stvaralaštva u kulturi, zavisi od brojnih činilaca, ali za ovu priliku ja bih se posebno osvrnuo na ulogu i položaj kulturnih institucija i radnika u kulturi. Pored toga, i više od toga, neophodno je razmotriti i odnos društva prema delatnosti kulture, pogotovu u domenu ekonomskih odnosa i ekonomskog položaja kulture, jer od toga u najvećoj meri zavisi i mogućnost uspostavljanja i mogućnost primene skoro svih merila vrednovanja kulturnog stvaralaštva. Bez dovoljne ekonomske osnove, iluzorno je očekivati da institucije kulture i kulturni radnici iznalaze neka merila koja u praksi nije moguće primeniti. Istina, merila vrednovanja ne mogu se svesti jedino na ekonomske, jer tu su i ostali brojni društveni, kulturni i umetnički kriterijumi od kojih zavisi uspeh ili neuspeh stvorenog dela, prikazane predstave, koncerta, izložbe... Ali, pre nego što se na to vratimo, razmotrimo ulogu dva već navedena činioaca.

Institucija kulture je u svim zemljama, pa i u našoj značajna, jer ne samo da se i sama bavi stvaralaštvom u kulturi, nego i omogućava aktivnost i rad brojnih stvaralaca i umetnika, odnosno njihov rad transponuje u širu društvenu sredinu. Drugačije rečeno, bez scensko-muzičkih ustanova lični rad dramskih pisaca, kompozitora, reditelja, dirigenata, glumaca, scenografa, vokalnih i instrumentalnih muzičara i brojnih drugih, ne samo stvaralaca već i stručnjaka, bio bi skoro anonimn, nepristupačan javnosti kojoj je po svojoj suštini jedino i namenjen i radi koje je dobrim delom i nastao. Isti je slučaj i kada je reč o in-

stitucijama zaštite: muzejima, od lokalnih do muzeja nacionalne kulture, zavodima za zaštitu spomenika kulture ili prirode, istorijskim arhivima, narodnim ili matičnim bibliotekama, celokupnoj kinematografiji (posebno proizvodnji i prikazivanju filmova), domovima kulture, radničkim i narodnim univerzitetima, pa i kulturno-umetničkom amaterizmu. Zbog svoje izuzetne uloge u kulturi svake opštine i šire od toga, svake nacije ili republike, institucije kulture su već odavno postale ustanove od opštedruštvenog značaja ili interesa. Za njihovo postojanje i aktivnosti, kod nas, svaki radni čovek odvaja sredstva iz vlastitog ličnog dohotka i preko samoupravnih interesnih zajednica kulture, od opština do republike, daje konkretan, vrlo merljiv, doprinos kulturnom razvoju društva. Usvajajući brojne kritike upućene institucionalnom, a u vezi s tim često i tehnokratskom pristupu ili ponašanju, moramo se saglasiti sa činjenicom da veći deo kulturnog razvoja i života u skoro svim sredinama zavisi od efikasnosti institucionalnog organizovanja a tek potom, na žalost, od stvaralaštva, inicijativa i angažovanja pojedinaca. Pri ocenjivanju, ili procenjivanju, merila vrednovanja kulturnog stvaralaštva, mora se imati u vidu i međurepublička i međunarodna uloga institucija kulture, zahvaljujući kojima, ne retko, i pojedinci izlaze iz vlastitih lokalnih ili nacionalnih okvira.

Kulturni radnici, ili radnici u kulturi: stvaraoci, umetnici, ili stručnjaci svejedno koje struke (arheolozi, bibliotekari, urednici programa u domovima kulture ili urednici izdanja u izdavačkim radnim organizacijama, kustosi ili arhivari) najbitniji su subjekt vrednovanja ukupnog kulturnog stvaralaštva. Bez njih nema ni institucija ni svejedno koje vrste merila. Dobar broj njih je zaposlen u institucijama kulture i deli sudbinu ekonomske moći, ili još više nemoći, svojih opštinskih, gradske ili republičke samoupravne interesne zajednice kulture i egzistencijalno je zavisen od ustanova u kojima radi. Drugi, veći broj kulturnih radnika nije, bar što se tiče vlastitog ekonomskog položaja i egzistencije, baš mnogo vezan i zavisen od SIZ-ova kulture, pa ni od većine institucija koje postoje u ovoj delatnosti. Njihova veza sa kulturom je pre svega i najčešće njihovo stvaralaštvo: književno, likovno ili muzičko, ili, u slobodnom vremenu, delovanje u brojnim amaterskim kolektivima, a time i merila vrednovanja koja ima kultura na njih samo se delimično ili povremeno odnose. Ne mali broj lica bar oficijelno je u statusu kulturnih radnika zato što pripada, a ponekada i dohodak stiže u forumima koji odlučuju o sudbini kulture. Ova vrsta kulturnih radnika podleže drugim merilima vrednovanja i zavisi od drugih, daleko bogatijih fondova nego što su fondovi samoupravnih interesnih zajednica kulture. To su rukovodioci kulture u komitetima, svejedno državnim ili partijskim, društveno-političkim organizacijama, samo-

upravnim i društveno-političkim zajednicama. Posebnu, ali ne poslednju, za kulturno stvaralaštvo izuzetno značajnu kategoriju čine kulturni radnici koji su van formalnog radnog odnosa, ili „samostalni umetnici”, kako se najčešće nazivaju. Njih najneposrednije pogađaju sva društvena prelamanja, koja, kad je reč o kulturi, nisu tako retka. Ne ulazeći u sve njihove specifičnosti ili opravdanost društvenog statusa i, možda, izvesnih privilegija koje imaju, što bi moglo da bude i posebna tema neke tribine ili savetovanja, istina je da ispred, ili iza njih ne stoji ni jedna organizacija udruženog rada i da se već duže vremena nalaze na vetrometini stalnih ekonomskih, ali i društvenih kolebanja. Njih pogađaju i zakoni tržišta, ili stanje na tržištu kulturnih dobara, mogućnosti samoupravnih interesnih zajednica kulture, odnosno udruženog rada od kojeg SIZ-ovi uglavnom zavise, ali ih pogađaju i normativna akta Republičke SIZ penzijskog i zdravstvenog osiguranja ili zakon o ograničavanju investicija u društvenim delatnostima. Elementarni problemi njihovog položaja i statusa su toliko zavisni od brojnih činilaca da danas lica u statusu samostalnih umetnika moraju, ne računajući estradu i njene brojne zvezde, još uvek, ili bolje rečeno ponovo, da tragaју za svojim mestom i ulogom u društvenom i kulturnom životu sredine u kojoj se nalaze.

Kad je reč o zaposlenima u delatnosti kulture nužno je izvršiti neku vrstu razgraničenja na dve osnovne grupe. Prvoj pripadaju oni čije organizacije udruženog rada zavise prvenstveno od tržišta (izdavačka delatnost i kinematografija), a drugoj zaposleni u OUR koje sredstva obezbeđuju uglavnom razmenom rada u okviru i preko samoupravnih interesnih zajednica kulture (biblioteke, arhivi, muzeji, pozorišta, neki muzički ansambli, galerije, zavodi za zaštitu spomenika kulture, domovi kulture i dobar deo radničkih i narodnih univerziteta). Razlike u merilima vrednovanja i posebno u mogućnostima primene tih merila na zaposlene vrlo su značajni, što će se lako videti pri izlaganju konkretnih odnosa. Ovde je reč prvenstveno o unutrašnjim merilima koja se uglavnom ispoljavaju kroz lične dohotke i davanja iz fonda zajedničke potrošnje.

Svakako da se merila vrednovanja kulturnog stvaralaštva ne mogu toliko vulgarizovati i svesti jedino na zaposlene u delatnosti kulture i njihova primanja. Taj okvir je znatno širi. Možda on počinje od ekonomskog položaja organizacija udruženog rada kulture, odnosno načina sticanja, kao i obima, sredstava koja se obezbeđuju za programe i aktivnosti, a zavisno od toga i kriterijuma i mogućnosti unutrašnje raspodele, koja je uslovljena položajem same institucije, ali je za zaposlene i merilo njihovog umetničkog, i uopšte kulturnog delovanja. Drugačije rečeno, zapo-

sleni u delatnosti kulture, iako ne samo oni, kroz naknadu koju dobijaju za svoj rad (a ta naknada u dobroj meri zavisi od brojnih administrativnih, normativnih, ekonomskih i drugih društvenih opredeljenja i akata) lako uočavaju i društvena merila i vrednovanje svog rada. Istina, nikada i niko nije rekao da delatnost kulture dobija onoliko koliko i vredi, već se njen permanentno loš ekonomski položaj isto tako permanentno pravda, ili tumači, nedovoljnim ekonomskim mogućnostima lokalne ili šire društvene zajednice.

Uostalom, materijalna izdvajanja su samo jedan od oblika kojima se vrednuje društveni značaj ove delatnosti.

Drugi, takođe značajan, oblik njenog vrednovanja su nagrade, tradicionalan način moralne pa i ekonomske podrške, kako pojedincima tako i ustanovama kulture. U Srbiji nema umetničke delatnosti, a ni oblika kulturnog delovanja, bez neke nagrade. Pored tih, možemo ih nazvati i namenskim ili specifičnim nagradama namenjenim za relativno užu delatnost ili aktivnost nagrada bibliotekara „Milorad Panić Surep”, (nagrada za arhitekturu lista „Borba”, nagrada za prevodilaštvo „Miloš Đurić”, nagrada za novinsku kritiku najbolje knjige „Milan Bogdanović” i brojne slične nagrade), ili nagrada za relativno ograničeno geografsko (veoma brojne lokalne i opštinske nagrade među koje, uslovno, može da se svrsta i Oktobarska nagrada Beograda) ili jezičko područje (NIN-ova i slične), kulturnim radnicima, umetnicima i institucijama namenjena su i brojna priznanja najšireg društvenog karaktera koja dodeljuju veoma različite i najistaknutije institucije povodom raznih jubileja (Nagrada AVNOJ-a ili Sedmojulska nagrada). Danas u SR Srbiji, van teritorije SAP, oko sto organizacija udruženog rada kulture i kulturno-umetničkih društava, od ukupno njih 1.000, ima skoro 130 različitih odlikovanja i drugih priznanja šireg društvenog, republičkog i jugoslovenskog značaja (Nagradu AVNOJ-a 3 institucije, Sedmojulsku 8, Orden Republike sa zlatnim vencem 3, Orden zasluga za narod sa zlatnom zvezdom 19, Orden bratstva i jedinstva sa zlatnim vencem 11, itd.).

U isto vreme, znači od oslobođenja do danas, za svoje stvaralaštvo i rad u kulturi odlikovano je i nekoliko stotina kulturnih radnika i umetnika. Međutim, precizniji podaci o tome uglavnom ne postoje.

Ako se uzmu u obzir sve nagrade, odlikovanja i drugi oblici priznanja koji su stvoreni u delatnosti kulture ili namenjeni ustanovama i pojedincima u ovoj delatnosti teško je otići se utisku da nema delatnosti (ni u privredi ni među društvenim delatnostima) sa toliko velikim brojem nagrada. Sve su one, interne ili eksterne, svojevrsno merilo vrednovanja kulturnog stvaralaštva.

S tim u vezi, kao poseban oblik društvenog odnosa prema kulturi, treba uzeti u obzir i kulturno-umetničke manifestacije: izložbe, festivale, konkurse, smotre i druge oblike, bez obzira da li ih organizuju sami kulturni radnici i stvaraoci u kulturi da bi ocenili značajnija ostvarenja u toku nekog perioda ili u okviru delatnosti kojom se bave, ili, što nije redak slučaj, društveno-političke zajednice povodom raznih svojih proslava. Danas skoro da nema sredine, ili opštine, bez neke manifestacije. Ali, isto tako, nema, kao ni u slučaju nagrada, umetnosti bez bar nekoliko manifestacija. Ovo se podjednako odnosi na film, muziku, književnost, ili likovne umetnosti. Najviše je manifestacija koje se organizuju svake godine. Stiče se utisak da kulturno-umetnički amaterizam ne bi mogao da opstane bez raznih smotri i festivala. Prema nekim procenama samo u Srbiji godišnje se organizuje i do 400 raznih manifestacija. Većina njih su lokalnog ili profesionalnog karaktera (u Boljevcu „Crnorečje u pesmi i igri”, u Kučevu „Homoljski motivi”, u Beogradu se održavaju brojne profesionalne manifestacije: „Salon arhitekture”, „Prevodilački susreti”, „Salon fotografije”, Beogradski džez festival, „Oktobarski salon dela likovne i primenjene umetnosti”, „Susreti pozorišta lutaka” i brojne druge, uglavnom poznate, koje nije ni potrebno nabrajati), ali mnoge imaju i jugoslovenske, pa i međunarodne okvire (od jugoslovenskih navodimo samo njih nekoliko: u Aranđelovcu to je „Smotra jugoslovenske umetnosti — Mermer i zvuci”, u Beogradu „Festival jugoslovenskog dokumentarnog i kratkometražnog filma”, „Jugoslovenski konkurs karikature za nagradu Pjer”, u Nišu „Jugoslovenske horske svečanosti” i „Smotra glumačkog ostvarenja jugoslovenskog filma”, u Vrnjačkoj Banji „Festival filmskog scenarija”, u Leskovcu pozorišna smotra „Klasika na jugoslovenski način” i desetine drugih. Od međunarodnih manifestacija spomenimo FEST, Rađost evrope, BITEF, BEMUS, Međunarodni sajam knjiga, Međunarodno takmičenje muzičke omladine). Ovde je, kao što se vidi, bilo reči isključivo o manifestacionom vrednovanju kulturnog stvaralaštva na području Beograda i Srbije. Ali, bilo bi jednostrano zanemariti i veoma brojne manifestacije koje se održavaju u ostalim republikama i pokrajinama i na kojima se vrednuju kulturna i umetnička dostignuća raznih ansambala sa područja cele zemlje. Umetnički kolektivi Srbije oduvek su redovni učesnici gotovo svih tih jugoslovenskih manifestacija.

Vrednovanju, podjednako društvenom, estetskom, idejnom, stručnom, pa i tržišnom, svakog kulturnog i umetničkog dela poseban doprinos daje kritika, publikovana prvenstveno u dnevnoj i nedeljnoj štampi ili preko masmedija, ali i ona objavljena u časopisima i stručnim publikacijama.

Ocenu kritike, istina, publika ne mora da prihvatiti, ali ipak kritika deluje više pozitivno nego negativno na odziv čitalaca ili posetilaca. Nisu retki ni slučajevi da je negativna kritika povećala interesovanje za neko umetničko delo: knjigu, film, izložbu, pozorišni komad. Kad je reč o publici, onda može biti reči i o kulturnom tržištu. Kupci knjiga, posetioci bioskopskih i ostalih predstava najneposrednije utiču na komercijalne efekte (pro)izvođača. Na te efekte značajan, uglavnom pozitivan, uticaj imaju i osude raznih foruma društveno-političkih organizacija i zajednica upućene zbog prvenstveno idejnih stavova koji se opravdano ili ne pripisuju nekom delu. Tako, suprotno očekivanju, negativna kritika, a pogotovu ona aupućena s idejnih i političkih pozicija, obezbeđuje značajan komercijalni uspeh. Ona povećava znatiželju i interes publike koja, u takvim, više nego u ostalim slučajevima, želi da sama donese svoj sud. Koja su od ovako ispoljenih merila vrednovanja važnija teško je prosuditi, to zavisi uglavnom od toga šta je čiji interes.

Međutim, čini nam se da, i pored nesumnjivog uticaja nagrada, manifestacija i kritike, ipak najveći uticaj i značaj imaju sredstva koja se obezbeđuju za svakodnevne, takozvane redovne, aktivnosti institucija kulture. Kroz način finansiranja, obim sredstava i redovnost njihovog obezbeđivanja najbolje se može ceniti odnos društva, odnosno pojedinih društveno-političkih zajednica, prema delatnosti kulture u svojoj sredini. Uostalom takav je slučaj i u svim drugim delatnostima koje sredstva stižu ne direktno na tržištu, već preko samoupravnih interesnih zajednica, a ove koliko zastupaju društvene interese, toliko, ako ne i više, ekonomski zavise od društvene politike i odnosa prema delatnostima za koje su osnovane.

Koja su to najčešća društvena merila kojima se vrednuje kulturno stvaralaštvo?

Radnicima u kulturi, samoupravnim interesnim zajednicama kulture i organizacijama udruženog rada, ali ne samo njima, najpoznatije merilo je limit kojim se ograničava porast sredstava za kulturu u odnosu na prethodnu godinu. S tim u tesnoj vezi je i stopa izdvajanja iz ličnog dohotka zaposlenih za ovu delatnost koja je, zavisno od opštine do opštine i od godine do godine, veoma različita. Na osnovu tih elemenata, odnosno stopa, određuje se ukupan iznos sredstava u pojedinim godinama. Pošto je, kao što vidimo, reč o stopama, lako je utvrditi brzinu razvoja koje društvo, ili razne službe u ime društva, dozvoljavaju. Kultura, zbog raznih razloga, iz godine u godinu, može da ide napred samo stopu po stopu. Već na osnovu ovoga se vidi da merilo vrednovanja nisu rezultati rada, potrebe radnih ljudi i građana, efikasnost, sposobnost, kulturne i umetničke vrednosti ili ostvarenja. Sve je to kao merilo vredno-

vanja, bar u ukupnom stavu i odnosu, uglavnom inferiorno i ne može se mnogo uzimati u obzir. S izdvajanjima koja bi odgovarala rezultatima rada i dostignutim efektima pretila bi opasnost da inače „skupa” kultura postane preskupa. Da se, zahvaljujući bogatstvu, raširi više nego što nam je potrebno (bar na ovom nivou razvoja). Odavno se tvrdi da je kultura skupa, ali da je nekultura još skuplja. Ipak, izgleda da treba proveriti koliko je tačno to što se kaže o nekulturi.

Takav opšti ekonomski odnos prema delatnosti prenosi se na organizacije udruženog rada. Merilo za njihovo vrednovanje je uglavnom broj uslovnih radnika ili broj zaposlenih plus materijalni troškovi, koji zavise od toga da li je i koliko sredstava ostalo za raspodelu. Šta su i koliko te organizacije i njihovi radni ljudi uradili, nije mnogo bitno. Da li je s takvim mehanizmom moguće primeniti i ostvariti bar elementarne principe unutrašnje raspodele, ni to nije bitno. Bitno je da para više nema i da se svako snađe kako zna i ume. Bar u ovoj godini, a posle će stvari postati bolje. Međutim, već odavno malo šta od svega toga postaje bolje. To vrlo ubedljivo pokazuju lični dohoci i fondovi zajedničke potrošnje zaposlenih u kulturi, a posebno kad se uporede sa drugim delatnostima.

Na primeru Beograda, u kome se ostvaruje preko 85% ukupnih prihoda kulture Srbije, može se konkretnim podacima i činjenicama ilustrovati dosta toga o čemu je do sada bilo reči. Dovoljno je da se poslužimo podacima analize o društveno-ekonomskom položaju kulture u gradu koja je urađena u Zavodu za proučavanje kulturnog razvitka krajem prošle godine. Po mnogim indikatorima kojima se posebno prate prihodi kulture u odnosu na nacionalni dohodak, odnosno učešće kulture u nacionalnom dohotku, znači ekonomski položaj ove delatnosti u odnosu na ekonomske mogućnosti društva, uočava se da smo sve bogatiji, ali i sve manje raspoloženi za ovu vrstu davanja. U kratkom vremenskom rasponu od 1976—1980. godine učešće kulture u nacionalnom dohotku je palo sa 6,06% na svega 5,26%. Nacionalni dohodak je zabeležio indeks rasta od 290% a prihod kulture indeks od 250%. (Istina, i za jedne i za druge, tu je inflacija).

Da li je to posledica nekog vrednovanja uloge i značaja ove delatnosti u gradu?

Niko od pozvanih, uticajnih i obaveštenih pojedinaca na takvo pitanje neće dati pozitivan odgovor. Naprotiv, pozvaće se na dogovorenu politiku ili planove razvoja po kojima bi trebalo da stvari budu drugačije.

Ipak, čini nam se da je to posledica merila vrednovanja kulturnog stvaralaštva koja, istina, nikada nisu društveno verifikovana ili politički usvo-

jena, ali su ekonomski prisutna i primenjuju se. Možda je podjednako prihvatljiva i druga alternativa, da merila vrednovanja ne postoje i da je usled toga dominirala stihija, ili tržište (neusmereno, neorganizovano), u ekonomskim odnosima čije su žrtve bile i kulturno stvaralaštvo i kulturni razvoj.

Ovaj, negativni, trend potvrđuje se i kad se posmatraju sredstva kojima je delatnost kulture raspolagala, a to je njen ukupan prihod, u odnosu na broj stanovnika. Po realnim cenama (1981=100), znači kad se isključi stopa inflacije, koja nagrizala i korodira mnoge nominalne vrednosti i apsolutne iznose, prihodi delatnosti kulture po stanovniku su smanjeni sa 6.767 dinara u 1978. godini na 6.224 dinara u 1981. godini (indeks 92%).

Pri posmatranju ukupnih prihoda kulture nije moguće zaobići ulogu samoupravnih interesnih zajednica kulture i tržišta, ili neposredne razmene rada. U delatnosti kulture, bar kad je reč o prihodima, dominiraju dve delatnosti. To su kinematografija (10 do 11% od ukupnih prihoda kulture ostvaruje ova delatnost) i, posebno, izdavačka delatnost (od 63 do 66%). Ostalih sedam delatnosti ostvaruju tek jednu četvrtinu prihoda kojima raspolaže kultura u celini. To su one delatnosti koje u većoj ili manjoj meri, ali redovno, zavise od SIZ kulture i kojima su obuhvaćeni: muzeji i galerije, biblioteke, arhivi, zaštita nepokretnih spomenika kulture, domovi kulture, pozorišta, muzički ansambli, radnički i narodni univerziteti i slične institucije.

Sizovski i tržišni prihodi kulture možda su i svojvrstan pokazatelj kako društvo, a kako tržište vrednuju ovu delatnost. Koliko pojedine grane (ili delatnosti) u kulturi zavise od društvenih izdvajanja, odnosno od razmene rada u okviru i preko samoupravnih interesnih zajednica kulture, pokazaćemo u prilogu i na osnovu stanja u 1980. godini.

— Biblioteke	87,3%
— Arhivi	73,0%
— Muzeji i galerije	57,5%
— Scensko-muzičke ustanove	44,8%
— Zavodi za zaštitu	37,3%
— Kulturno-obrazovne ustanove	16,6%
— Ostale umetničke ustanove	7,3%
— Kinematografija	1,7%
— Izdavačke ustanove	0,0%

Od društvenih izdvajanja, ili merila društvenog vrednovanja, skoro isključivo zavise tri prvonačene grane (i delatnosti), sledeće dve su već

manje zavisne, a to znači da su više otvorene neposrednoj razmeni i tržištu, zatim se stanje sve više menja u korist tržišta i neposredne razmene rada, dok u kinematografiji i izdavačkoj delatnosti to ne postanu i dominantni izvori prihoda. Tu su doprinosi samoupravnih interesnih zajednica kulture, ukoliko ih ima, samo simbolični. Ovim ne želimo dokazivati i tvrditi da kultura može da živi samo od tržišta i neposredno razmene rada, a bez angažovanja šire društvene zajednice, pogotovo ako hoćemo da vodimo društvenu politiku u ovoj delatnosti. Problem je, naprotiv, baš u tome što se delatnost kulture sve više upućuje na tržište kome, sada kao merilu vrednovanja, u interesu većeg prihoda, treba stalno povlađivati. Jasno je da će u takvoj situaciji i ponuda morati da se izmeni, ranije kulturna, sada ona koju traži i probere tržište. Neke posledice takve izmene su već poznate i prisutne. Ostale će da naiđu i bez poziva.

Koliko ekonomski položaj kulture gubi korak sa ekonomskim mogućnostima vlastite sredine mogu da pokažu prihodi Gradske SIZ kulture u prošlom planskom periodu. Po realnim cenama (1981 = 100), prihod je za pet godina povećan za svega oko 8%. U isto vreme rasle su potrebe, nacionalni dohodak i zajednička potrošnja. Što je brže rastao nacionalni dohodak i zajednička potrošnja to je više opadalo učešće kulture, koju je u tom periodu ekonomski i potrošački bum dosta nonšalantno zaobišao. I više od toga, ni jedan od prethodnih srednjoročnih planskih perioda nije delatnosti kulture doneo tako loš položaj. Međutim, kao što se moglo očekivati, nije je zaobišla ni jedna restrikcija.

Da li bi tako bilo i da su postojala bar neka merila vrednovanja rada u ovoj delatnosti, i uopšte vrednovanja ove delatnosti u ukupnom razvoju, teško je odgovoriti.

Kako su se stvari kretale u naznačenom periodu moguće je videti iz sledećih podataka:

Učešće prihoda Gradske SIZ kulture

	U nacionalnom dohodku	U zajedničkoj potrošnji
1976.	0,80	6,3
1977.	0,75	6,4
1978.	0,71	4,8
1979.	0,64	3,9
1980.	0,67	2,7

Naveli smo da su realni prihodi Gradske **SIZ** kulture ipak porasli, ali koliko je tek morala porasti zajednička potrošnja da bi se udeo kulture prosto sunovratio sa 6,3% na svega 2,7%. Nisu nam poznata kretanja u ostalim društvenim delatnostima, ali sumnjamo da je još negde zabeležen ovakav pad. Navedeni trendovi negativno su se odrazili na zapošljavanje (porast 3%, a u društvenim delatnostima 9% i privredi 11%), stanje objekata i osnovna sredstva, investiciona ulaganja, a posebno na unutrašnju raspodelu i izdvajanja u fondove.

Danas mnoge institucije kulture rade sa opremom koja je već odavno amortizovana, a higijenski tehnički uslovi postaju sve problematičniji. Kakav kvalitet predstava i programa treba očekivati kad tehnički uređaji kod mnogih pre imaju antikvarsku nego upotrebnu vrednost. Zar je moguće očekivati neko stvaralaštvo sa sredstvima koja su već uglavnom otpisana. Koja merila i kakvo vrednovanje u toj situaciji postaviti i primeniti. U kulturi Beograda 1981. godine otpisanih, ali još uvek u upotrebi (iz nužde) bilo je oko 28% osnovnih sredstava, a početkom prošlog srednjoročnog planskog perioda, znači 1976. godine, stanje je izgledalo još uvek relativno podnošljivo pošto je bilo (samo) oko 20% otpisanih osnovnih sredstava. Kakvo je u istom periodu bilo stanje u pojedinim delatnostima kulture pokazuje sledeći pregled.

	Otpisana osnovna sredstva u %	
	1976.	1981.
Muzeji i galerije	17	24
Biblioteke	10	17
Arhivi	19	26
Zavodi za zaštitu	42	45
Kulturno-obrazovne ustanove	22	25
Scensko-muzičke ustanove	19	46
Izdavačka delatnost	12	22
Kinematografija	35	39

Kod svih je pogoršanje, manje ili više, znatno. Neke delatnosti su već u alarmantno lošoj situaciji (kinematografija, zavodi za zaštitu, scensko-muzičke), ali ni ostalima nije mnogo bolje.

Iznetim podacima, od učešća kulture u nacionalnom dohotku i zajedničkoj potrošnji, do ovih o amortizovanosti opreme organizacija udruženog rada kulture, želeli smo samo da ilustrujemo objektivnu situaciju koja je poslednjih godina prozrokovana društvenim odnosom, merilima i vrednovanjem ove delatnosti. Već duže vremena neizvestan i nepovoljan ekonomski položaj delatnosti kulture, a time i njenih organizacija udru-

ženog rada, odrazio se i na kadrove i stvaraoce, odnosno lica koja su zaposlena ili, manje ili više, zavise od ove delatnosti. Na žalost, raspoloživi podaci omogućavaju jedino da se dokumentovano posmatra položaj onih u stalnom radnom odnosu. Ipak, teško je pretpostaviti da je položaj ostalih povoljniji.

Logično je pretpostaviti da loš položaj delatnosti za koju društvo nije stvorilo merila vrednovanja u isto vreme znači i loš položaj svih koji rade ili su aktivni u toj delatnosti.

Za zaposlene to znači da nije moguće primeniti merila unutrašnje raspodele, ili njihovih internih samoupravnih dokumenata, a za aktiviste nema mogućnosti da se iskažu, ma koliko bili kreativni, jer i pred jednim i drugima je vrlo banalna činjenica da nedostaju sredstva. Time se dosta jednostavno odstranjuje i mogućnost vrednovanja ličnog rada. Ta uslovnost je i dovela do toga da merila vrednovanja rada danas postoje više kao deklaracija i opredeljenje nego kao stvarnost.

I ako nisu dokaz za ovu tezu ipak, bar radi informisanja, dajemo i neke podatke o ličnim dohodcima i ekonomskom položaju zaposlenih u delatnosti kulture.

Prema „Informaciji o materijalnom položaju kulture po završnim računima za 1982. godinu”, Republičkog komiteta za kulturu rast ličnih dohoda-ka je usporen i znatno ispod rasta u privredi i društvenim delatnostima. Po istom izvoru više od 77% organizacija u kulturi sa preko 56% zaposlenih imalo je 16% niže lične dohotke nego što su u društvenim delatnostima.

Koliki su apsolutni iznosi po uslovnom radniku, zatim indeks porasta u odnosu na prethodnu godinu i odnos sa ličnim dohodcima u privredi, najjednostavnije je prikazati kroz tabelu.

Vrlo je uočljivo da bolje lične dohotke od privrede, a pogotovo od svih kulturnih delatnosti, imaju izdavači i kinematografija, znači oni koji zavise od tržišta. Da li je u ovom slučaju merilo njihovog kulturnog stvaralaštva tržište, ili su oni svoje stvaralaštvo podvrgli tržišnoj proći i zahtevima. Nezavisno od toga kako bismo odgovorili na ovo pitanje (verovatno bi se našla neka kompromisna formulacija) ostaje činjenica da ove delatnosti sa proizvodima svog rada mogu izaći na tržište i prilagoditi se, ako treba, ukusu kupaca i gledalaca. Drugi nisu u stanju da to učine i oni zavise od društvenog vrednovanja, odnosno od ekonomskih mogućnosti samoupravnih interesnih zajednica kulture u okviru kojih obezbeđuju sredstva za svoj rad. Poseban slučaj, trenutno možda i najteži u delatnosti kulture, su scensko-muzičke ustanove, koje zavise i od tržišta

MILIVOJE IVANIŠEVIĆ

Delatnost	Din. po uslov. radn.	Indeks 1982/1981.	U odnosu na privredu 1982.
Privreda	6.881	127,0	100
Društvene delatnosti	6.298	127,4	91
Izdavačka delatnost	8.206	142,0	119
Muzeji	5.666	120,8	82
Arhivi	6.470	127,9	94
Biblioteke	5.840	124,5	85
Zaštita spomenika kulture	6.563	126,2	95
Kulturno-obrazovna	6.166	123,4	90
Scensko-muzičke	5.387	121,5	78
Snimanje filmova	7.835	137,0	114
Tehnička obrada filmova	7.013	131,1	102
Distribucija filmova	9.702	135,9	141
Prikazivanje filmova	7.579	122,2	110

i od neposredne razmene rada, ali još više od samoupravnih interesnih zajednica kulture. Po iskazanim podacima (otpisanost opreme povećana je sa 19% u 1976. godini na 46% u 1981. godini, ubedljivo najniži lični dohoci i dr.) njihova situacija je krajnje nezavidna. Da li je uzrok tome što, čuvajući svoj renome, još ne žele da povlađuju tržištu, nedovoljno razumevanje u samoupravnim interesnim zajednicama kulture ili neki drugi, možda samo unutrašnji, repertoarski, umetnički, odnosno kadrovski problemi, teško je reći.

Međutim, sasvim je sigurno da i oni, kao i sve ostale delatnosti u oblasti kulture, rešenja za mnoge probleme, među koje možda merila vrednovanja stvaralaštva dolaze u prvi plan, moraju sami naći i stvoriti. Nedostatak dovoljno ubedljivih i jakih argumenata sa kojima se može izaći pred društvenu zajednicu oduvek je bila hronič-

na slabost kulture. Zato je za mnoge kultura samo potrošnja, opterećenje, izdatak koji se ponekada može bezbolno smanjiti ili uskratiti. Šta kultura daje proizvodnji i privredi, od turističke, preko saobraćaja, trgovine i ugostiteljstva do, na primer, proizvodnje, radio i tv aparata (koji se ne kupuju kao deo nameštaja, već radi programa), i svima onima koji čine reprodukcionu celinu sa tim delatnostima, nikada i nigde nije rečeno, a trebalo bi. Trebalo bi jednom dokazati, a ne samo pričati, da je i delatnost kulture integralni deo ukupnog udruženog rada. Pri tome ni merila vrednovanja kulture, pojedinih njenih delatnosti ili organizacija udruženog rada ne treba toliko banalizovati i svesti samo na problem sredstava koja društvo izdvaja (odnosno radni ljudi iz svog ličnog dohotka), već preispitivanju treba podvrći i vlastitu funkciju, prvenstveno svoju efikasnost ali i racionalnost s kojom se posluje, ili koja nedostaje. Jer, merila vrednovanja kulturnog stvaralaštva imaju, pored svog unutrašnjeg karaktera, kojim se ocenjuje stvaralac, organizacija udruženog rada ili delatnost i širi društveni smisao koji određuje ulogu kulture u ukupnom društvenom razvoju. Tek tako shvaćena ova merila mogu da budu zajednička i prihvatljiva.

